

Ersin Yavuz

Pamukkale University, ersiny@pau.edu.tr, Pamukkale-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.2.3C0159>

MALİYE KURAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI SORUNSALININ ANALİZİ

Öz

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin orta gelir tuzağında yer alıp almadığının çeşitli göstergeler açısından incelenmesi ve karar alıcılar için özellikle maliye politikası çerçevesinde bir politika önerisinin sunulmasıdır. Bu doğrultuda 1980-2016 yılları arasında Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalı; maliye politikası araçlarından kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirleri baz alınarak, ekonomik büyüme ile etkileşimleri odağında VAR yöntemi ve Granger Nedensellik Testi ile ampirik olarak analiz edilmektedir. VAR yönteminin sonucuna göre, bütçe açığındaki bir birimlik şok ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemekte iken, kamu harcamalarındaki bir birimlik şok olumsuz yönde tesir etmektedir. Vergi gelirlerinin ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. Granger Nedensellik Testi analizinden elde edilen bulgular, sadece kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin varlığını ortaya koymaktadır. Diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise istatistiksel olarak yorumlanamamaktadır. Türkiye'de incelenen dönemler için orta gelir tuzağını bertaraf etmede, maliye politikası açısından harcama ve bütçe politikalarına odaklanmak gerekmektedir. Ancak sadece maliye politikasıyla değil, yapısal reformların ve büyümeyi teşvik edici politikaların da uygulanması bu eşikten kurtulmada önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Maliye Politikası
Araçları, Etki-Tepki, VAR, Granger

ANALYSIS OF MIDDLE INCOME TRAP HURDLE WITHIN CONTEXT OF PUBLIC FINANCE THEORY

ABSTRACT

The aim of the study is to examine whether Turkey takes part in middle income trap in terms of various indicators and to propose policies for decision makers, within the framework of especially fiscal policy. In this respect, between the years 1980-2016 Turkey's middle-income trap hurdle is analyzed with VAR Method and Granger Causality Test basing public spending, budget deficit and tax revenues in focus of interaction with economic growth. According to result of VAR Method a unit of shock at budget deficit affects economic growth positively while a unit of shock in public expenditure affects adversely. The impact on economic growth of tax revenues is statistically meaningless. Findings of Granger Causality Test analysis reveals that there is only causality from public spending to economic growth. The relationship of causality among other variables statistically cannot be interpreted. For the middle income trap over a given period in Turkey to dispose, in terms of public finance theory should be focused on spending and budget policy. But it's not just with public finance policy, structural reforms and the implementation of growth-promoting policies play an important role to get rid of this threshold.

Keywords: Middle Income Trap, Fiscal Policy Instruments, Impulse-Response, VAR, Granger

How To Cite:

Yavuz, E., (2017). Maliye Kuramı Bağlamında Türkiye'de Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Analizi, *Social Sciences (NWSASOS)*, 12(2):78-101, DOI: 10.12739/NWSA.2017.12.2.3C0159.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma, ekonominin geliştiği ilk dönemden günümüze kadar üzerine çalışılan ve teoriler geliştirilen kavramlardır. Merkantalistler, Fizyokratlar, Klasikler, Keynesyenler, Kapitalistler, Sosyalistler, Komünistler ve Marksistler gibi ana ekonomi akımları ve sonrasında geliştirilen teoriler, "en etkin ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma modeli nasıl olmalı" sorusuna cevap aramaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma ise ülkelerin sahip olduğu kaynaklara, dönemlere ve konjonktürel durumlara göre değişiklik göstermektedir. Geliştirilen her teori belirli dönemlerde başarı göstermişse de bir süre sonra yetersiz kalarak yenileri geliştirilmiş ve hala geliştirilmektedir. Dolayısıyla bu alan sürekli güncelliğini korumaktadır. Fakat geliştirilen birçok yaklaşıma karşın hala birçok ülke ekonomik büyüme ve kalkınma yönünden başarısız performans sergilemekte ve çok uzun yıllar düşük veya aynı milli gelir seviyesinde seyretmektedir. Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerinin belirli bir aralıkta seyrettiği bu durum, literatürde "orta gelir tuzağı" olarak adlandırılmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavramı ilk kez, Intermit Gill ve Homi Kharas tarafından "Bir Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler" (An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth) raporuyla literatüre girdi. Bu rapor, orta gelirli ülkelerin kendilerine göre daha zengin veya daha yoksul olan ülkelere kıyasla daha yavaş bir büyüme performansı gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Orta gelirli ülkeler, düşük-ücretli fakir ülkeler ile hızlı teknolojik gelişimin hakim olduğu ve endüstrileşmiş yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışmış durumdadır (Gill ve Kharas, 2007:5). Söz konusu raporda yer alan modern büyüme teorisinin öngörüsüne göre, orta gelir tuzağından kurtulma yolundaki Doğu Asya ülkeleri üç aşamalı bir dönüşüme tanık olacaklardır. Birinci aşamada, üretim ve istihdam alanlarında uzmanlaşma gerçekleşecektir. İkinci aşamada, yatırımların önemi nispeten azalarak yenilikçi politikalar ve ar-ge çalışmaları hızlanacaktır. Üçüncü aşamada ise, eğitim sistemde yeni teknolojiye uyumlu, donanımlı beşeri sermayeye zemin hazırlayacak reformlar yapılacaktır (Gill ve Kharas, 2007:17-18).

Herhangi bir ülkenin orta gelir tuzağına olup olmadığını anlayabilmek için öncelikle ülkelerin gelir grupları belirlenmelidir. Bu kapsamda genel kabul edilen yöntem Dünya Bankası'nın geliştirdiği Atlas Metodu ile ülkelerin gelirleri bakımından sınıflandırılmasıdır. Atlas Metodu, herhangi bir yılın ve öncesindeki iki yılın döviz kuru ortalamasının, ülkenin ve uluslararası enflasyon oranından arındırılarak elde edilmiş hali olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenlemenin yapılma amacı, enflasyonun yarattığı kur artışı etkisini minimize etmektir.¹ Dünya Bankası bu yöntemle ülkeleri, düşük gelirli ülkeler, alt-orta gelirli ülkeler, üst-orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere dört sınıfta kategorize etmektedir. En son 2015 yılı için belirlenen gelir grupları Tablo 1'deki gibidir. Ayrıca Atlas Methodu'nun yanı sıra ülkelerin gelir gruplarını ve orta gelir tuzağına olup olmadığını belirlemeye yönelik çeşitli çalışmalara "literatür taraması" başlığında değinilmektedir.

¹ <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method> (Erişim Tarihi: 20.04.2016).

Tablo 1. Dünya bankasına göre ülkelerin gelir sınıflandırması-2015
(Table 1. Income classification of countries by world bank-2015)

Ekonomiler	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir	Ülke Sayısı
Düşük Gelirli Ekonomiler	1.025 Dolar ve Daha Düşük	31
Orta Gelirli Ekonomiler	1.026-12.735 Dolar Arası	107
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1.026-4.035 Dolar Arası	52
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	4.036-12.475 Dolar Arası	55
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12.476 Dolar ve Üstü	79

Kaynak: World Bank²

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Orta gelir tuzağının gündeme gelmesi ile orta gelir tuzağının sebepleri ve çözümlerine yönelik teorik ve ampirik birçok bilimsel çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. Tek ve çok ülkeyi baz alan bu çalışmalarda genel itibariyle, tarım ve imalat gibi emek-yoğun alanlarda düşük ücret avantajını kullanan düşük gelirli ülkelerin hızla büyüdükleri ve bu büyümenin neticesinde gelir seviyelerinin artması ile zamanla düşük ücret avantajlarını yani rekabet edebilirliği kaybettikleri vurgulanmaktadır. Zamanla orta gelir seviyesine gelen bu ülkelerin; taklit sanayi ürünler politikasından sanayide üretim çeşitlendirmesine gidememeleri, yüksek katma değerli ürünler üretmemeleri, nitelikli beşeri sermaye dönüşümünü sağlayamamaları kısaca gerekli yapısal reformları gerçekleştirememeleri nedeniyle orta gelir aşamasında sıkıştıkları belirtilmektedir. Buradan hareketle yapılan çalışmalar, orta gelir tuzağından çıkış noktasında çeşitli araçlar ve politika önerileri sunmaktadırlar. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilmesini temel alan bu araç ve politikalarından bazıları şöyle sıralanabilir: Doğal kaynaklar, beşeri sermaye, nitelikli eğitim, teknoloji, bilgi temelli toplum, altyapı, ulaşım, ar-ge ve inovasyon, yeşil temelli büyüme, hukuk ve demokrasinin etkinliği, siyasi istikrar, emek, verimlilik ve üretim artışı gibi kavramlardır

Yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerde orta gelir tuzağından çıkışın reçetesinin genellikle yapısal reformların yapılması olduğuna değinilmektedir. Yapısal reformlarla beraber ülkeler maliye politikasını da içeren makro-ekonomik politikaları, istikrarı sağlamak için uyguladıklarında başarıya ulaşabilmektedirler. Özellikle yatırım harcamalarına ivme kazandırarak ve özel tasarrufların artışını destekleyerek Türkiye gibi ülkelerde büyüme ivme kazandırılması daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Maliye ilmine ilk kez yer veren Merkantilistlerden, 1930'lu yıllarda maliye politikasının ve devlet müdahalesinin önemine değinen Keynes'e ve günümüze kadar, birçok araştırmacı ekonomik büyüme ve kalkınma ile maliye politikasının araçları arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu konuda çeşitli politika önerileri geliştirmişlerdir. Bu çalışmanın literatüre katkısı ise ise tam bu noktada önemli olmaktadır. Çalışma, Türkiye için daha önce çeşitli açılardan incelenen orta gelir tuzağı sorunsalını, doğrudan maliye politikasının araçları ile ampirik olarak analiz etmekte ve bu bağlamda bazı öneriler sunmaktadır. Nitekim maliye politikalarının uygulayıcısı konumunda olan politikacıların benimsedikleri görüşler, ülkedeki büyüme, kalkınma, gelir dağılımı, işsizlik gibi çoğu amaç ve gösterge üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir.

² <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (Erişim Tarihi: 09.02.2017).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI (LITERATURE RESEARCH)

Literatürde, orta gelir tuzağının ekonomik kalkınma sürecindeki aşamalarını açıklayan önemli çalışmalardan bazıları şunlardır:

- Ohno, kalkınmayı beş aşamada incelemektedir. Başlangıç aşamasında, düşük gelirli ülkeler savaş, siyasi karışıklık, kötü ekonomi yönetimi ve kırılgan ekonomik yapı gibi dezavantajlara sahiptir. Bu aşamada ekonomi, maden kaynaklarına, monokültür ihracata, geçime yetecek kadar tarıma ve dış ülkelerin yardımına dayanmaktadır. Birinci aşamada, tarım ve madencilik gibi geleneksel sektörlerde yaratılan katma değer küçük olmakla beraber sanayileşme dışa bağımlı bir yapıdadır. Tasarım, üretim, pazarlama, teknoloji sektörleri yabancı firmalar tarafından yönetilmektedir. İkinci aşamada, ülkede yerli arz artarak, üretimde yığılmaya yol açmaktadır. Yerli tedarikçi firmalar bu aşamada daha rekabetçi bir yapıya kavuşmaktadır. İç katma değer yaratma potansiyeli yükselmekte fakat basit üretim şekli devam etmektedir. Temel sektörler yabancı ülkelerin elinde olmasından dolayı ülke içi ücretler ve gelirler de önemli artış görülmemektedir. Üçüncü aşamada, endüstriyel beşeri sermaye bilgi ve beceriyi içselleştirmektedir. Yönetim, teknoloji, tasarım, lojistik, kalite-kontrol, fabrika işletilmesi ve pazarlama gibi birçok sektörde yabancı hakimiyeti kırılarak, yerli sermaye hakimiyeti başlamaktadır. Ülke içi katma değerde yükseliş başlarken, dışa bağımlılık önemli oranda azalış göstermektedir. Nitelikli üretim ile dinamik bir ihracatçı konumuna gelen ülke, küresel pazarda zorlu rakipler ile mücadele edebilmek anlamında yeniden şekillenmektedir. Son aşamada ise, ülkede yenilikçi ve ar-ge çalışmaları neticesinde teknoloji başta olmak üzere birçok sektörde uzmanlaşma gerçekleşmekte ve ürettiği yaratıcı ve nitelikli ürünlerle küresel pazarda yerini almaktadır. İkinci aşama ile üçüncü aşama arasında yer alan "Glass Ceiling" (cam tavan) orta gelir tuzağını ifade etmektedir (Ohno, 2009:26-28).
- Aoki (2011), kalkınma evrelerini beş evreye ayırarak incelemektedir. M evresi, gelir düzeyinin düşük ve durağan olduğu, istihdamın büyük bir kısmının tarıma dayandığı Malthusyen evre ya da yoksulluk tuzağı evresidir. G evresi, endüstriyel sermaye birikimine hükümetin dahil olduğu hükümet liderliği evresidir. K evresi, kalkınmanın yapısal değişme ile gerçekleştiği Kuznets evresidir. H evresi, sağlık ve eğitim düzeyinin gelişmesi ve düşük doğurganlık sonucunda kalkınmanın beşeri sermaye birikimine bağlı olduğu beşeri sermaye tabanlı kalkınma evresidir. PD evresi, ileri ya da post-demografik geçiş evresidir (Koçak ve Bulut, 2014:4).
- Agenor, Canuto ve Jelenic ise, ekonomik kalkınma evrelerinin orta gelir tuzağı ile olan ilişkisini şu şekilde ortaya koymaktadırlar: Birinci aşamada, düşük gelirli ülkeler grubundan orta gelirli ülkeler grubuna geçiş sürecinde, ülkedeki ekonomik yapı, emek-yoğun tarımsal yapıdan düşük maliyetli sanayi üretimine dönüşerek, ülke ekonomisi uluslararası alanda rekabet edebilir seviyeye gelmektedir. İkinci aşamada, ithal teknoloji kullanan ve geç-gelişen bu ülkelerde, işçilerin tarım sektöründen imalat sektörüne kayması verimlilik artışına neden olmaktadır. Üçüncü aşamada, niteliksiz işgücü havuzu tükenecek veya emek-emici faaliyetlerin zirve noktalarında genişleme yaşanacaktır. Dördüncü aşamada, ülkeler orta gelir seviyesine eriştikleri zaman, yerel imalat sektörlerinde reel ücretler artmakta veya pazar payı kaybolmaktadır. Yabancı teknoloji

ithalatından elde edilen kazançlar azalmaktadır. Beşinci aşamada, sektörlerin yeniden tahsis edilmesinden kaynaklanan üretim artışı ve teknolojik ilerleme sonunda durma noktasına gelmektedir. Uluslararası rekabet aşınmış, üretim ve büyüme performansı yavaşlamakta, ekonomiler kendilerini orta gelir tuzağı içinde bulmakta ve yüksek gelirli ülkeler arasına sıçramayı gerçekleştirememektedir (Agenor vd., 2012:3).

- Tho'ya göre, ekonominin üç temel gelişim aşaması (B,C,D) vardır. B, E, C ve D sırasıyla 1, 2, 3 ve 4'üncü grupları temsil etmektedir. C noktası aynı zamanda orta gelir aşamasını belirtmektedir. Normal şartlarda, KBGSYİH'si 500 dolar olan bir ülkede, KBGSYİH yıllık ortalama %7 büyürse, o ülkenin üst-orta gelirli ülkeler seviyesine ulaşması 40 yıl sürmektedir. Oran %5 ise, bu süre 60 yıla uzayacaktır. Fakat bu ülke üst-orta gelirliler grubundaki bir ülke ise, yıllık %5'lik büyüme performansı ile yüksek-gelirli ülkeler grubuna sadece 15 yılda geçebilmektedir. Bu aşamadaki süre daha kısa olmasına karşın birçok ülke bu sıçramayı yapamayarak, orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. İlk aşamada B-C arasında, ülkede istihdamın artmasının yanı sıra imalat ve hizmet sektörlerinin ağırlığı artmaya başlamaktadır. Böylece tarım ağırlıklı ekonomik yapı, endüstriyel ekonomiye evrilmektedir. Ayrıca bu süreçte, piyasalarda rekabet üstünlüğü ve teknolojik gelişim gibi alanlarda yapısal reformlar yaşanmaktadır. Fakat söz konusu ülke C noktasında, yüksek gelirli ülkeler grubuna geçiş aşamasında önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. B'den C'ye geçişte, düşük beceri gerektiren emek yapısından, teknoloji ve endüstrileşmeye uygun yüksek beceri gerektiren emeğe bir dönüşüm yaşanmaktadır. İkinci aşamada, ülkede ekonomik kalkınma girdi odaklı yani emek ve sermayenin yoğun olduğu şekilde karakterize edilmektedir. Emeğin yoğun olmasından dolayı emek arzı sonsuz kabul edilmektedir. Sermaye ise sınırlı olmasına karşın alt-yapı yatırımları için gerek duyulmaktadır. Çünkü sanayileşmeye ve teknolojik ilerlemeye ihtiyaç vardır. Fakat yüksek gelirli ülkeler grubuna girmek için teknolojik ve yönetsel alanlarda donanımlı olmanın yanı sıra sermayeyi de verimli alanlarda kullanarak sürdürülebilir bir büyüme gerekmektedir. Üçüncü ve son aşamada ise, sanayileşmenin sonucu olarak ülkede ücretlerde artış meydana gelmekte ve bunun sonucunda ülke emek-yoğun sektörlerde rekabet üstünlüğünü kaybetmektedir. Söz konusu ülke, ucuz işgücü avantajını elinde bulunduran düşük gelirli ülkeler ile hızlı teknolojik gelişim sergileyen küresel pazara hakim yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışıp kalmaktadır. Nitelikli beşeri sermaye, yenilikçi politikalar, yönetsel ve teknolojik alanlarda uzmanlaşma yüksek gelirli ülkeler arasına girme noktasında kilit rol oynamaktadır (Tho, 2013:3-5).
- Dünya Bankası'nın hazırladığı "Çin 2030" adlı rapora göre, düşük gelirli grubundaki ülkeler ucuz işgücü, emek-yoğun üretim ve ithal ettikleri basit teknoloji avantajlarını kullanarak uluslararası pazarda rekabet avantajı elde edip, yüksek büyüme performansı sergilemektedirler. Fakat yüksek büyüme performansı neticesinde orta gelirli grubuna giren ülkelerde refah artışına bağlı olarak ücretler artmaktadır. Ayrıca kırsal kesimde eksik istihdam oranları azalmaktadır. Bu durum söz konusu ülkelerin uluslararası pazarda rekabet avantajını sürdürmelerini engellemektedir. Özellikle yükselen ücretler neticesinde ihracat kaleminde büyük düşüş yaşayan bu ülkeler, yeterli inovasyon ve ar-ge çalışması yapmaması ve teknolojiye dışa bağımlı

olmalarından dolayı optimal üretim düzeyinden uzaklaşmaktadırlar. Sonuç olarak, bu ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar (World Bank, 2013:12).

Orta gelir tuzağına ilişkin literatürde teorik ve ampirik birçok çalışma bulunmaktadır. Yeldan (2012), Karahan (2012), Aydınonat (2012), Dünder (2013), Olgun (2013), Tuncel (2014), Yaşar ve Gezer (2014), Çarşaklı ve Arslan (2014), Gill ve Kharas (2007), Ohno (2009), Kharas ve Kohli (2011) gibi çalışmalar teorik literatür alanında öne çıkmaktadır. Ampirik çalışmalar ise daha detaylı bir şekilde Tablo 2 ve 3'te yer almaktadır. Tablo 2'de ulusal literatür taraması, Tablo 3'te ise uluslararası literatür taramasına ilişkin çalışmaların özet ve bulguları yer almaktadır.

Tablo 2. Orta gelir tuzağı ile ilgili ulusal literatür araştırması
(Table 2. National literature research related to middle income trap)

Öz, (2012): Çalışmada, Dünya Bankası'nın "Çin: 2030" başlıklı raporundan esinlenerek, ülkelerin gelir düzeyleri 1960-2010 ve 2000-2010 yılları arasında analiz edilmektedir. Ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyinin ABD'nin kişi başına düşen gelir düzeyine oranlarının logaritması alınmakta ve PWT 7.1 veri tabanı kullanılmaktadır. 1960-2010 yılları arasındaki analizin sonucuna göre, 12 ülkenin orta gelir tuzağından kurtulduğu, 8 ülkenin (Çin dahil) düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçtiği, 6 ülkenin orta gelir düzeyinden düşük gelir düzeyine geçtiği ve orta gelir tuzağına yer alan ülkelerin (Türkiye bu gruba dahil) çoğunun Latin Amerika ülkelerinin olduğu tespit edilmektedir. 2000-2010 yılındaki analizde ise orta gelir tuzağından kurtulan ülke sayısının 12'den 18'e yükseldiği görülmektedir. Ayrıca orta gelir tuzağına yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunun ilgili yıllar arasında ABD'nin kişi başına düşen gelirin büyüme eğilimine yakınsadığı belirtilmektedir.

Yeldan, Vd, (2013): Çalışmada, Türkiye'de orta gelir tuzağı makro düzeyde, sektörel ve bölgesel açıdan ele alınmaktadır. Türkiye Ekonomisi'nde faktör üretkenliği ve verimliliği yıllar itibariyle analiz edilmektedir. Analizin neticesinde üretkenlik ve verimlilik artışlarının büyümeye olan katkısı 1980-1989 yılları arasında kısa bir süre için anlamlı olduğu, denetimsiz finansal serbestliğin yaşandığı 90'lı yılların istikrarsız olduğu, 2005 yılından sonra büyümenin temelinde ise yüksek dış açık ve ucuz ithalat ve aşırı sermaye yoğun teknolojilere sürüklenmesinin yer aldığı belirtilmektedir. 1980-2010 yılları arasında Türkiye'de büyümeye sermaye kullanımının katkısı %58, emeğin katkısı %23 ve üretkenlik artışının katkısı %18 şeklindedir. Türkiye'de orta gelir tuzağını bölgesel eşitsizlikler temelinde analiz eden çalışmada Türkiye, "orta gelir tuzağı riski olmayan", "orta gelir tuzağı riski olan" ve "orta-düşük gelir grubundaki bölgeler" şeklinde üç kategoride incelenmekte ve bu yönde stratejiler sunulmaktadır.

Tablo 2'nin devamı
(Table 2 continued)

<p>Kaplan, (2013): Çalışmada, Türkiye'nin de içinde olduğu 48 orta gelirli ülkede dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri panel ve yatay kesit veri analizleri kullanılarak ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Uygulamada dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlandığı için, Rodrik tarafından geliştirilen üretim fonksiyonundaki bağımsız değişkenlerden hareketle oluşturulan dört büyüme denklemi için orta gelirli ülkelerin makroekonomik verileri kullanılmaktadır. Kurumlara ilişkin büyüme denkleminde; politik istikrar ve şiddet yokluğu, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü şeklinde kurumsal göstergeler kullanılmaktadır. Ticari ve finansal dışa açıklığa ilişkin modelde; ticari dışa açıklık oranı, M2/GSYH ve özel sermaye hareketleri/GSYİH şeklinde ticari ve finansal dışa açıklığa ait değişkenler kullanılmaktadır. Makroekonomik istikrara ilişkin modelde, enflasyon oranı, cari işlemler dengesi/GSYİH ve merkezi hükümet gelirleri/GSYİH şeklinde makroekonomik istikrara ait göstergeler kullanılmaktadır. Coğrafyaya ilişkin modelde ise, ülkelerin kapladığı alan, ortalama yükseklik, denize olan uzaklık, tropikal coğrafya oranı ve ülke merkezinden geçen boylamın uzaklığı şeklinde coğrafyaya ait değişkenler kullanılmaktadır. 2002-2011 dönemini kapsayan veri seti 48 gözlemden oluşmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 48 orta gelirli ülkede, kurumlar (politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü), ticari ve finansal dışa açıklık (M2/GSYH), makroekonomik istikrar (merkezi 182 hükümet gelirleri/GSYİH) ve coğrafya (ülkelerin kapladığı alan) değişkenlerinin ekonomik büyümeye olumlu katkıda buldukları tespit edilmektedir. Ayrıca dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin küçük ölçekli olduğu ama büyüme trendinin yakalanmasında önem arz ettiği görülmektedir.</p>
<p>Gürsel ve Soybilgen, (2013): Çalışmada, orta gelir tuzağı kişi başına düşen gelirin bileşenleri açısından analiz edilmektedir. Çalışmada bileşenler, çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki payının değişimi, çalışabilir nüfus içinde fiilen çalışan nüfusun payındaki değişim ya da istihdam oranındaki değişim ve çalışan başına GSYH değişimi veya emek verimliliğindeki değişim şeklinde kategorize edilmektedir. 2005(1)-2013(1) dönemi için yapılan çalışmada, Türkiye'nin şu an sahip olduğu demografik avantajının 2030 yılında son bulacağı öngörülmektedir. Çalışabilir nüfus avantajını gelecekte kaybedecek olan Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmaması için eğitim sistemi, vergi sistemi, işgücü ve enerji piyasasında yapılacak köklü reformlara bağlı olarak verimlilik artışlarını elde etmelidir.</p>
<p>Bozkurt, (2014): Çalışmada, Türkiye'nin içinde yer aldığı 28 üst-orta gelirli ülkenin orta gelir tuzağı sorunsalı, yakınsama ve panel veri analizleri ile incelenmektedir. Çalışmada, kişi başına düşen GSYİH, bağımlılık oranı, enflasyon oranı, ilköğretimde okullaşma oranı, sabit sermaye stoku/GSYİH, dışa açıklık oranı, özgürlük endeksi, yurtiçi tasarruf/GSYİH ve telefon ağı (100 kişi başına) değişkenleri kullanılarak analizlerin yapıldığı görülmektedir. Birim kök testlerine dayanan yakınsama analizinin sonucuna göre, 28 ülkeden 15'inin (Arjantin, Botswana, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Grenada, Kosta Rika, Malezya, Mauritius, Meksika, Panama, Saint Lucia, Saint Vincent-Grenadinler, Türkiye ve Venezuela) yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı, 13'ünün (Belize, Brezilya, Cezayir, Gabon, Güney Afrika, İran, Jamaika, Kolombiya, Macaristan, Peru, Tayland, Tunus ve Ürdün) ise ıraksadığı tespit edilmektedir. Panel veri analizlerinin (homojenlik testi, yatay kesit bağımlılığı testi, birim kök testi, eş-bütünleşme testi, CCE tahmincisi) neticesinde ise, ele alınan bütün açıklayıcıyı değişkenlerin 28 ülke ekonomisinin büyümesini etkilediği tespit edilmektedir. Etkinin yönü ise, ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Sonuç olarak ıraksayan 13 ülkenin orta gelir tuzağına yakalanma ihtimalinin yüksek olduğu, yakınsayan ülkelerin ise gerekli reformları gerçekleştirmemeleri halinde orta gelir tuzağı riskini taşıdıkları belirtilmektedir.</p>

Tablo 2'nin devamı
(Table 2 continued)

<p>Mert, (2014): Çalışmada, Türkiye ve dünyada (Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Çin, Arjantin, Meksika, Peru, Venezuela, Brezilya, Kolombiya, Uruguay ve Şili) orta gelir tuzağı talep yönlü boyutu ile incelenmektedir. Çalışmada 1970-2010 dönemi için nihai tüketim harcamaları, hanehalkı tüketim harcamaları, genel hükümet nihai tüketim harcamaları yatırım harcamaları, iç talep miktarı, mal ve hizmet ihracatı, net dış talep miktarı, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına düşen reel GSYH büyüme oranları kullanılmaktadır. Kullanılan veriler 2005 yılı sabit fiyatlarla milyon ABD Doları ve sabit döviz kuru cinsinden verilmektedir. Çalışmanın sonucuna göre, incelenen ülkeler için (Singapur ve Şili hariç) büyüme süreci yurt içi talebin sürüklediği bir süreç olabilir. Yurtiçi talebin sürüklediği bu ülkelerde genel hükümet nihai tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarına kıyasla hanehalkı tüketim harcamalarının payı daha belirleyici olduğu (Çin hariç) tespit edilmektedir. Türkiye'nin ise incelenen dönemde ABD'den daha hızlı büyüme performansı sergilediği görülmektedir. Bu büyümeye iç talebin katkısı çok yüksek iken, dış talebin katkısı oldukça düşüktür.</p>
<p>Koçak ve Bulut, (2014): Çalışma, Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığını Robertson ve Ye'nin (2013) çalışmasını temel alarak, yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri (Lee ve Strazicich'in (2003) geliştirdiği iki yapısal kırılmalı birim kök testi ve Carrion-i-Silvestre vd.'nin (2009) geliştirdiği beş yapısal kırılmalı birim kök testi) ile analiz etmektedir. Çalışmada, Türkiye ve ABD'nin 1950-2010 dönemleri için (2005 yılı fiyatları kullanılarak) satın alma gücü paritesi esaslı GSYH serilerinin logaritması kullanılmaktadır. Her iki test neticesinde, Türkiye'nin ABD ile arasındaki gelir farkını kapattığı ve orta gelir tuzağında olmadığı sonuçlarına ulaşıldığı belirtilmektedir.</p>
<p>Bozkurt, vd., (2014): Çalışmada, Türkiye'de orta gelir tuzağını 1971-2012 dönemine ilişkin verileri kullanılarak yakınsama, ARDL ve Granger nedensellik analizleri yapılmaktadır. Yakınsama analizi için Türkiye ve yüksek gelirli ülkelerin kişi başına düşen gelirleri veri olarak alınmıştır. Yakınsama analizinin neticesinde Türkiye'nin ilgili dönemde yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı tespit edilmektedir. Çalışmada yer alan diğer ampirik yöntem olan değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri inceleyen ARDL analizinde, yüksek eğitimde okullaşma oranı, yurtiçi tasarruf oranı ve imalat sanayinin GSYİH içindeki payının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. ARDL analizinde elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde açıklayıcı değişkenleri kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu, uzun dönemde ise yüksek eğitimde okullaşma oranı ve yurtiçi tasarruf oranının kişi başına düşen gelir üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Granger nedensellik testinde ise tüm değişkenlerin kısa dönemde kişi başına düşen gelirin Granger nedeni olduğu belirtilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de beşeri sermayenin niceliği kadar niteliği de artırılmalı ve yurtiçi tasarruf oranları yükseltilerek üretime dönüştürülmelidir.</p>
<p>Şahin, Başer ve Karanfil, (2015): Türkiye üzerine yapılan bu ampirik çalışmada, orta gelir tuzağı Johansen Eştümleme ve Granger nedensellik testleri ile analiz edilmektedir. Çalışmada, 1980 ile 2013 dönemi için yıllık veriler kullanılmaktadır. Yapılan zaman serisi analizinde kişi başına düşen GSYH (ABD Doları) bağımlı değişken iken enflasyon, para arzının logaritması, bütçe dengesinin GSYH'ye oranı, tasarrufların GSYH'ye oranı ve sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı ve ihracat oranının logaritması da açıklayıcı değişkenler olarak yer almaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, kişi başına düşen GSYH ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen gelirden para arzına, bütçe dengesine, sabit sermaye yatırımlarına doğru bir nedensellik olduğu görülmektedir. Fakat kişi başına düşen gelir ile enflasyon ve tasarruf oranları arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir.</p>

Tablo 3. Orta gelir tuzağı ile ilgili uluslararası literatür taraması
(Table 3. International literature research related with middle income trap)

<p>Eichengreen, vd, (2011): Çalışma, orta gelir tuzağını ülkelerin büyüme performanslarındaki yavaşlama ile açıklamaktadır. Çalışmaya göre, herhangi bir ülkenin orta gelir tuzağından söz edilebilmesi için üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: Birincisi, ekonomik büyüme performansı yavaşlamaya geçmeden önceki yedi sene için, ortalama %3,5 veya daha fazla olmalıdır; ikincisi, ekonomik büyüme performansı yavaşlamaya başladıktan sonraki 7 yıllık süreçte, önceki döneme nispeten en az %2 puanlık bir düşüş göstermelidir; üçüncüsü, kişi başına düşen GSMH (2005 yılı sabit fiyatlarına göre), söz konusu ülke için en az 10.000 dolar olmalıdır. Çalışma 1957-2007 yıllarını kapsayan çalışmanın sonucuna göre, 41 ülke orta gelir tuzağında yer almaktadır.</p>
<p>Woo, (2012): Çalışmada, ülkelerin Catch-up indeksleri (Ülkelerin kişi başına düşen GSMH'nin (SGP'ne göre) ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sine oranlanması ile elde edilmektedir) hesaplanarak, orta gelir tuzağına yönelik tespitler yapılmaktadır. Çalışmanın verileri, Maddison Project Veri Tabanı'ndan elde edilmekte ve 1960-2008 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmaya göre, ülkelerin Yakalama İndeksi %55'in üzerinde ise yüksek gelirli ülke, %55 ile %20 arasında ise orta gelirli ülke, %20'nin altında ise düşük gelirli ülke olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın sonucuna göre, ilgili yıllar arasında Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela, Malezya, Tayvan, Güney Kore ve Tayland çeşitli dönemler itibariyle orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerdir.</p>
<p>Carnovale, (2012): Çalışmada, 1960-2010 yılları arasında 22 ülkenin gelir grupları açısından geçişleri ve geçiş süreleri analiz edilerek dört grupta kategorize edilmektedir. Buna göre: Orta gelir tuzağından kaçarak başarılı bir şekilde yüksek gelirli ülkeler statüsüne ulaşan ekonomiler; 30 yıl veya daha fazla üst orta gelir grubunda yer alan ve sonunda yüksek gelirli ülkeler statüsüne geçen ekonomiler; 10 yıl veya daha az süre zarfında üst orta gelirli ülkeler grubunda yer alan ekonomiler (Geçişin başlangıcındaki ülkeler); 10 yılı aşan ekonomiler (Orta gelir tuzağına yakalanan ekonomiler). Sonuç itibariyle, 11 ülkenin orta gelir tuzağında olduğu tespit edilmektedir.</p>
<p>Felipe, vd, (2012): Çalışmaya göre, 2000 doların altında olanlar düşük gelirli ülkeler, 2000 dolar ile 7250 dolar arasında olanlar alt-orta gelirli ülkeler, 7250 dolar ile 11750 dolar arasında olanlar üst-orta gelirli ülkeler, 11750 doların üzerinde olanlar yüksek gelirli ülkeler şeklinde kategorize edilmektedir. Yapılan çalışmada bu sınıflandırmaya göre, 1950 yılında 82 ülke düşük gelirli, 39 ülke orta gelirli ve 3 ülke yüksek gelirli iken 2010 yılında 40 ülke düşük gelirli, 52 ülke orta gelirli (38 ülke alt orta gelirli, 14 ülke üst orta gelirli) ve 32 ülke yüksek gelirli olarak tespit edilmektedir. Ayrıca çalışmaya göre, bir ülke alt-orta gelirli ülkeler grubuna geçtikten sonra, bu aşamada 28 yıl veya daha fazla kalırsa, söz konusu ülke alt-orta gelir tuzağındadır. Eğer ülke, üst-orta gelir aşamasında 14 yıl veya fazla kalırsa üst-orta gelir tuzağındadır. Alt orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin bu tuzaktan kurtulmaları için yıllık ortalama en az %4.7, üst orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin ise, yıllık ortalama en az %3.5 büyümeleri gerekmektedir.</p>
<p>Aiyar, vd, (2013): Çalışma, 138 ülkeyi Probit regresyonu ve Bayesian Modelleri ve Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Yöntemi ile analiz etmektedir. 1955-2009 dönemi 11 ayrı döneme (5'er yıllık verilerin ortalaması kullanılmaktadır) ayrılarak incelenmektedir. Çalışmada kişi başına düşen GSYH (2005 sabit dolar fiyatlarıyla) ve 7 başlık (Kurumlar, Demografik Yapı, Altyapı, Makroekonomik Çevre ve Politika, Ekonomik Yapı, Ticari Yapı, Diğerleri) altında 42 alt başlık açıklayıcı değişken kullanılmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Hükümetin müdahale alanı ve hukukun üstünlüğü düşük gelirli ülkeler için önemli maddelerdir. Mülkiyet hakları ve sözleşmeleri hakkında temel bir çerçevenin belirlenmesi ve etkin işlemesi çok düşük gelir seviyelerinde büyümenin yavaşlaması noktasında etkili olabilir. Bazı durumlarda, hükümetin ekonomi içindeki müdahale alanı genişledikçe, özel sektörün kapasite artışı engellenebilmekte ve bu denge orta gelirli ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Orta gelirli ülkelerde altyapı gelişimi noktasında yol ağırları ve telefon hatlarının yetersizliği büyüme için risk faktörleridir. Ayrıca bölgesel bütünleşme, çıktı (ürün) ve ticaret alanındaki çeşitlendirme faktörleri, orta gelirli ülkelerde büyümenin yavaşlaması konusunda fayda sağlayacak maddelerdir.</p>

Tablo 3'ün devamı
(Table 3 continued)

<p>Zhang, vd, (2013): Yapılan çalışmada, Çin'in orta gelir tuzağı sorunsalı eğitim ve beşeri sermaye temelli tartışılmaktadır. Çalışmada 2010 yılı Nisan-Temmuz dönemine ait anket (1707 çocuk) verileri kullanılmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre, beşeri sermayenin geliştirilmesi gerektiği ve bu anlamda halkın eğitim, beslenme ve sağlık sorunlarının giderilmesi gerektiği, Çin'in orta gelir tuzağı sorunsalı açısından yüzleşmesi gereken sorunlar olarak ileri sürülmektedir.</p>
<p>Egawa, (2013): Gerçekleştirilen çalışmada, Kutnets Hipotezi bağlamında gelir dağılımı ile orta gelir tuzağı arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Ayrıca regresyon ve duyarlılık testleri ile Malezya, Çin ve Tayland ülkelerinde orta gelir sorunsalı analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan verilerden bazıları 1991-2000 ile 2001-2010 yılları arasında, bazıları da 1986-1995 ile 1996-2005 yılları arasında 10 yıllık ortalama şeklinde kullanılmaktadır. Kullanılan modelde kişi başına düşen gelir bağımlı değişken olarak, SGP göre kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı göstergesi olarak GINI katsayısı ya da s5/s1 oranı (ortalama en yüksek gelir elde eden %20'ye karşılık ortalama en düşük gelir elde eden %20), kentleşme, ilköğretim ve orta öğretimde okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi, toplam nüfus içinde 15-64 yaş aralığındaki nüfusun payı, ihracatta yüksek teknolojili ürünlerin payı ve özgürlük indeksi ise açıklayıcı değişkenler olarak yer almaktadır. Gelir dağılımı analizi Kutnets Hipotezi'ni destekler niteliktedir. Analize göre, düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin hızlanması gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Regresyon sonuçlarına göre bağımlı değişkeni, SGP göre kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı göstergesi olarak GINI katsayısı ya da s5/s1 oranı ve özgürlük indeksi negatif etkilemekte iken, ilköğretim ve orta öğretimde okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi, toplam nüfus içinde 15-64 yaş aralığındaki nüfusun payı, ihracatta yüksek teknolojili ürünlerin payı pozitif etkilemektedir. Kentleşmenin etkisi ise anlamsız olarak belirtilmektedir.</p>
<p>Robertson ve Ye, (2013): Yapılan çalışmada orta gelir grubunda yer alan ülkeler, bir referans ülke temel alınarak belirlenmektedir. Kişi başına düşen GSYH değerleri, Genişletilmiş Dickey-Fuller ve benzeri birim kök testleri ile analiz edilmektedir. Referans ülke ise son 125 yılda kişi başına düşen geliri ortalama %1.8 büyüten ABD olarak belirlenmektedir. Çalışmaya göre, bir ülkenin kişi başına düşen GSMH'si, ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sinin %8 ile %36 arasında ise o ülke orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Sonuç itibarıyla 189 ülkenin 46'sının orta gelir grubunda yer aldığı, 19'unun ise orta gelir tuzağında olduğu tespit edilmektedir.</p>
<p>Wu, (2013): Çalışmada, 109 ülkenin toplam faktör verimliliğinin büyüme etkisi analiz edilerek gelir gruplarının sınırları tespit edilmektedir. Araştırmaya göre, kişi başına düşen gelir 1000 (SGP) dolar'ın altında olanlar düşük gelirli ülkeler, 1000-10000 (SGP) dolar arasında olanlar orta gelirli ülkeler ve 10000 (SGP) doların üzerinde olanlar yüksek gelirli ülkeler şeklinde kategorize edilmektedir. Yapılan ampirik analiz 1961-2010 dönemini kapsamaktadır. 1960 yılında 61 ülke orta gelir grubunda yer alırken, 2010 yılında bu sayı 37'ye düşmektedir. 24 ülkenin (3 ülke de yüksek gelir grubundan orta gelir grubuna düşmüştür) yüksek gelirli ülkeler arasına sıçradığı görülmektedir.</p>

4. TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER İLE AMPİRİK ANALİZİ (AMPIRIC ANALYSIS WITH VARIOUS VARIABILITIES OF MIDDLE INCOME TRAP IN TURKEY)

Çalışmanın bu bölümünde, maliye politikasının temel araçlarından bütçe açığı, vergi gelirleri ve kamu harcaması değişkenlerinin Türkiye'de ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği ampirik olarak analiz edilmektedir. Orta gelir tuzağı sorunsalında kilit kavram olan ekonomik büyümenin, maliye politikası araçları tarafından nasıl etkilendiği ve bu bağlamda politika geliştirilmesi, bu sorunsalın çözümü noktasında büyük önem arz etmektedir. Ancak ampirik analize geçilmeden önce, konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatür taramasının yapılması yararlı görülmektedir.

4.1. Değişkenler ve Ekonometrik Metodoloji (Variables and Econometric Methodology)

Çalışmada, ekonomik büyüme ile maliye politikasının temel araçlarından kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişki Vektör Otoregressif Model (VAR) analizi ve Granger Nedensellik Testi ile incelenmektedir. Maliye politikasının önemli aracından biri olan borçlanma ise veri eksikliği nedeni ile modele dahil edilememiştir. VAR analizi, kullanılan değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ortaya koyan bir yöntemdir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait rakamlar Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nden (BUMKO) elde edilmiştir. Veriler yıllık olup, 1980-2016 dönem aralığını kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler şu şekildedir:

GSYH: GSYH değişim oranını,

KH: Kamu harcamasının GSYH'ye oranını,

VG: Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranını,

BA: Bütçe açığının GSYH'ye oranını ifade etmektedir.

Çalışmada kullanılan yöntem 1980 yılında Sims tarafından geliştirilen Vektör Otoregressif Model (VAR)'dir. Model üzerinde herhangi bir kısıt veya ön varsayım ortaya koymadan tüm değişkenleri bütünlük içinde ele alan VAR metodu, makroekonomik değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemeye ve değişkenlerde meydana gelen rassal şokların diğer değişkenler üzerinde meydana getirdiği dinamik etkilerin analizinde kullanılmaktadır. Modelin önemli bir özelliği, değişkenleri eş anlı olarak analiz etmesidir. Bu modelde değişkenler değerlendirilirken içsel veya dışsal şekilde kategorize edilmemektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004:95-97).

Ampirik analiz için kullanılan VAR modelini genel itibariyle şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\begin{aligned} GSYH_t &= \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \beta_{1p} \Delta KH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{1p} \Delta VG_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{1p} \Delta BA_{t-p} + \sum_{p=1}^k \mu_{1p} GSYH_{t-p} + \varepsilon_{1t} \\ \Delta KH_t &= \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \mu_{2p} GSYH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{2p} \Delta BA_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{2p} \Delta VG_{t-p} + \sum_{p=1}^k \beta_{2p} \Delta KH_{t-p} + \varepsilon_{2t} \\ \Delta VG_t &= \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \mu_{3p} GSYH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \beta_{3p} \Delta KH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{3p} \Delta BA_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{3p} \Delta VG_{t-p} + \varepsilon_{3t} \\ \Delta BA_t &= \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \mu_{4p} GSYH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \beta_{4p} \Delta KH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{4p} \Delta VG_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{4p} \Delta BA_{t-p} + \varepsilon_{4t} \end{aligned}$$

k: Gecikme uzunluğunu

t: Zaman

Δ :Fark parametresi,

m : GSYH durağanlık katsayısı,

β : KH durağanlık katsayısı,

γ : VG durağanlık katsayısı,

δ : BA durağanlık katsayısı,

P: Gecikme sayısı,

ε : Hata terimi

4.2. Uygulama ve Ampirik Bulgular (Application and Empirical Findings)

Tablo 4'de, modelde yer alan dört değişkenin Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Peron (PP) birim kök testlerine göre durağanlıkları analiz edilmektedir.

Tablo 4. Birim kök testi sonuçları
(Table 4. Unit root test results)

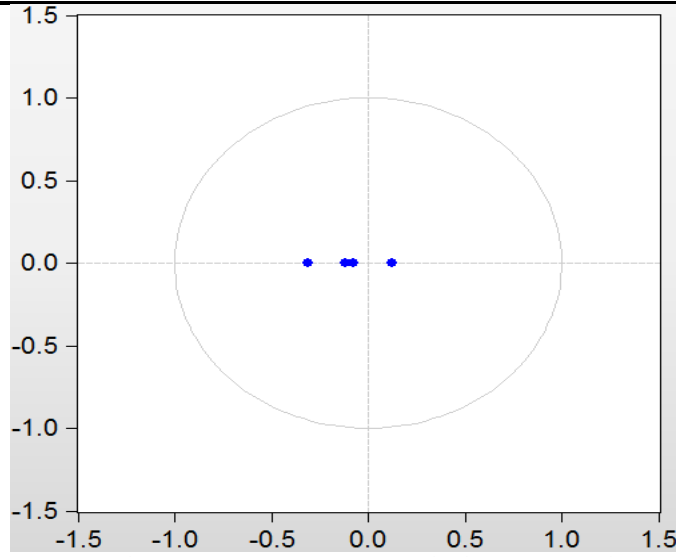
Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi				
Değişkenler	Sabit		Sabit+trend	
	t-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	t-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
GSYH (Düzy)	-6.98598	0.0000*	-6.90474	0.0000*
KH(Düzy)	-0.97490	0.7517	-1.88060	0.6437
1. Fark	-5.12296	0.0002*	-5.04446	0.0013*
VG(Düzy)	0.09502	0.9609	-2.89459	0.1760
1. Fark	-7.29814	0.0000*	-7.64222	0.0000*
BA(Düzy)	-1.80144	0.3739	-1.71658	0.7231
1. Fark	-5.55392	0.0001*	-5.56295	0.0003*
Philips-Peron (PP) Testi				
Değişkenler	Sabit		Sabit+trend	
	t-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	t-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
GSYH (Düzy)	-8.50825	0.0000*	-9.04628	0.0000*
KH(Düzy)	-1.10463	0.7034	-2.12172	0.5168
1. Fark	-5.12296	0.0002*	-5.04446	0.0013*
VG(Düzy)	0.30830	0.9755	-2.89459	0.1760
1. Fark	-7.17850	0.0000*	-7.51020	0.0000*
BA(Düzy)	-1.97954	0.2941	-1.89314	0.6373
1. Fark	-5.55392	0.0001*	-5.56295	0.0003*

* %1'de anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

ADF ve PP test sonuçlarına göre, GSYH düzey seviyesinde durağan iken KH, VG ve BA birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. Bu durumda, eş-bütünleşme analizi için bütün değişkenlerin aynı seviyede durağan olması koşuluna uyulmadığından ampirik analize VAR yöntemi ile devam edilmesi gerekmektedir. VAR yönteminde serilerin durağan halleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda, analizde GSYH düzey seviyesinde, diğer değişkenler ise birinci farkları alınarak modele dahil edilmektedir. Modelin gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik bilgi kriterleri Tablo 5'te, yer almaktadır. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına yol açmayan minimum gecikme değeri 1 olarak tespit edilmektedir.

Tablo 5. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi
(Table 5. Determination of delay length)

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA*	21.51058*	14.41998*	4.60137*	4.48101*
1	10.85396	38.8587	15.00203	15.90901	15.3072
2	20.53823	45.6548	15.11597	16.74853	15.66528
3	15.85753	61.64584	15.29279	17.65093	16.08623

Şekil 1. Ters kökler birim çemberi
(Figure 1. Reverse roots unit circle)

Şekil 1'de, değişkenlerin belirtilen durağanlık durumunda ve uygun gecikme düzeyinde (1), bütün ters köklerin birim çemberin içinde yer aldığı görülmektedir. Tablo 6 ve Tablo 7 ise, modelde belirlenen gecikme düzeyinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığını göstermektedir.

Tablo 6. LM otokorelasyon testi
(Table 6. LM autocorrelation test)

Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	13.27485	0.6526
2	18.10841	0.3176
3	13.10009	0.6654
4	15.91227	0.4591
5	9.618195	0.8858
6	4.86953	0.9964

Tablo 7. Değişen varyans testi
(Table 7. Variance test of variance)

White Heteroskedasticity (No Cross Terms)		
Ki-kare	df	Olasılık
80.49501	80	0.3668
White Heteroskedasticity (With Cross Terms)		
Ki-kare	df	Olasılık
141.9057	140	0.3170

Değişen varyans ve otokorelasyon sorunları olmayan bir gecikmeli VAR modeli denklemleri aşağıda yer almakta ve modelin katsayıları Tablo 8'de, sonuçları ise Tablo 9'da gösterilmektedir.

$$GSYH = B_{10} + B_{11}GSYH_{t-1} + B_{12}KH_{t-1} + B_{13}VG_{t-1} + B_{14}BA_{t-1} + \varepsilon_{1t}$$

$$KH = B_{20} + B_{21}GSYH_{t-1} + B_{22}KH_{t-1} + B_{23}VG_{t-1} + B_{24}BA_{t-1} + \varepsilon_{2t}$$

$$VG = B_{30} + B_{31}GSYH_{t-1} + B_{32}KH_{t-1} + B_{33}VG_{t-1} + B_{34}BA_{t-1} + \varepsilon_{3t}$$

$$BA = B_{40} + B_{41}GSYH_{t-1} + B_{42}KH_{t-1} + B_{43}VG_{t-1} + B_{44}BA_{t-1} + \varepsilon_{4t}$$

Tablo 8. VAR modelinin katsayıları
(Table 8. Coefficients of var model)

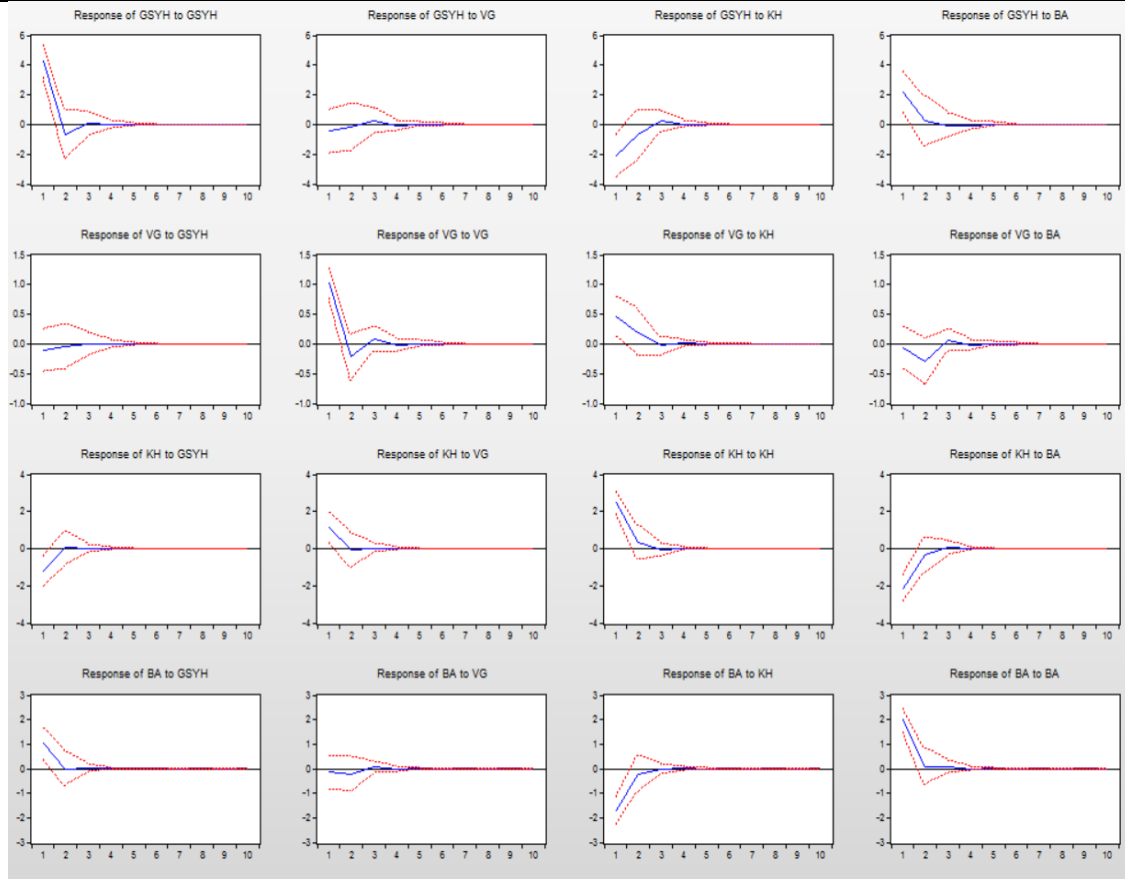
GSYH=5.6249-0.2810*GSYH(-1)-1.8415*DKH(-1)+1.5614*DVG(-1)-1.4966*DBA(-1)
DKH=0.05905+0.06857*GSYH(-1)+0.3107*DKH(-1)-0.3827*DVG(-1)+0.07903*DBA(-1)
DVG=0.2191+0.03044*GSYH(-1)+0.07042*DKH(-1)-0.3045*DVG(-1)-0.1229*DBA(-1)
DBA=0.1502-0.0228*GSYH(-1)-0.1562*DKH(-1)-0.08536*DVG(-1)-0.1002*DBA(-1)

Tablo 9. VAR denkleminin sonuçları
(Table 9. Results of the VAR equation)

Açıklama	GSYH	VG	KH	BA
GSYH(-1)	-0.281024	0.030444	0.068579	-0.022824
	0.197878	0.047071	0.115029	0.091808
	[-1.42019]	[0.64678]	[0.59619]	[-0.24861]
VG(-1)	1.561463	-0.304576	-0.382784	-0.085369
	1.176817	0.279943	0.684101	0.545998
	[1.32685]	[-1.08799]	[-0.55954]	[-0.15636]
KH(-1)	-1.841586	0.070422	0.310730	-0.156213
	0.956455	0.227523	0.556001	0.443758
	[-1.92543]	[0.30952]	[0.55887]	[-0.35202]
BA(-1)	-1.496606	-0.122960	0.079039	-0.100296
	1.057644	0.251594	0.614824	0.490706
	[-1.41504]	[-0.48872]	[0.12856]	[-0.20439]
C	5.624980	0.219167	0.059057	0.150229
	1.145964	0.272604	0.666166	0.531683
	[4.90851]	[0.80398]	[0.08865]	[0.28255]

Şekil 2'de, VAR modelinden elde edilen etki-tepki fonksiyonları yer almaktadır. Etki-tepki analizi, "bir değişkende meydana gelecek rastgele bir "şok"un sistemdeki diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmekte ve bu bakımdan ekonomik politikalara yön vermede önemli bir işlev görmektedir" (Barışık ve Kesikoğlu, 2006:69). Etki-tepki fonksiyonları elde edilirken, modeldeki değişkenlerin sıralamasından etkilenmeyen "generalized impulses" fonksiyonları kullanılmaktadır. Var yöntemi etki-tepki fonksiyonlarında yorumlanması gereken en önemli alan, diğer değişkenlerin GSYH üzerinde yarattığı etkilerin gösterildiği Şekil 2'de yer alan ilk dört grafiktir. Çünkü asıl sorunsal, orta gelir tuzağı kapsamında maliye politikası araçlarının GSYH üzerinde yarattığı etkilerin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda diğer değişkenlerde meydana gelecek bir şokun GSYH üzerindeki etkileri analiz edildiğinde, GSYH'de meydana gelen bir şokun, kendisi üzerinde ikinci döneme kadar artırıcı bir etki meydana getirdiği görülmektedir. Benzer şekilde bütçe açığında meydana gelen bir birimlik şok, GSYH'ye birinci döneme kadar pozitif yönde etki etmektedir. Diğer deyişle bütçe açığındaki bir azalışın büyüme üzerindeki etkisi olumlu yöndedir. Tablo 8'deki VAR sonucunda da bütçe açığındaki bir birimlik artışın GSYH'de bir azalış yarattığı görülmektedir. İki sonuç birbiriyle tutarlıdır. Kamu harcamalarında meydana gelen bir şok ise GSYH'ye bir döneme kadar negatif yönde yansımaktadır. Kamu harcamalarındaki artış, diğer koşullar sabitken bütçe açığının artışı anlamına gelmektedir ki; bu durum, VAR analizi etki tepki fonksiyonlarına göre büyüme üzerinde birbirini destekleyici bir sonuç göstermektedir. Yani ekonomik büyüme, harcamalardaki bir şokla ile negatif, bütçe açığındaki bir şokla ile pozitif yönlü bir ilişki sergilemektedir. Ancak vergi gelirlerinde meydana gelen bir şokun GSYH üzerindeki etki-tepki sonuçları analiz edildiğinde, anlamlı bir neticenin elde edilemediği grafikten görülmektedir.

Şekil 2. Etki-tepki analizleri
(Figure 2. Impact-response analysis)

Şekil 2’de yer alan ilk dört grafik dışındaki diğer grafikler değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerini açıklamaktadır. Orta gelir tuzağı anlamında bu etki tepki fonksiyonlarının yorumlanmasına gerek olmamakla beraber, yine de önemli görülen birkaç bulguya değinilmesi uygun görülmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin vergi gelirlerinde meydana gelen bir şok kendisi üzerinde ikinci döneme kadar artırıcı yönde bir etki yaratmaktadır. Kamu harcamalarındaki meydana gelen bir şok ise, birinci döneme kadar vergi gelirlerini pozitif yönde etkilemektedir. Bu durum artan kamu harcamalarının vergi gelirlerinin artışıyla finanse edildiğini de göstermektedir. Nitekim, Türkiye'nin AB tanımlı borç stoku 2000’li yılların başında %80'lere yakın seyrederken son yıllarda bu oranın Maastricht kriterinin (%60) çok altına inerek %30'lara yakın seyrettiği görülmektedir. Söz konusu rasyo, son yıllarda kamu harcamalarının büyük oranda borçlardan ziyade vergi gelirlerinin artışı ile finanse edildiği görüşünü destekler niteliktedir. Modeldeki değişkenlerin kamu harcamaları üzerindeki etki-tepki sonuçları analiz edildiğinde, vergi gelirlerinde ve kendisinde meydana gelen bir şok, kamu harcamalarını sırasıyla birinci ve ikinci döneme kadar artırıcı yönde etkilemektedir. GSYH’de ve bütçe açığında oluşacak bir şok ise, kamu harcamalarına sırasıyla birinci ve ikinci döneme kadar azaltıcı yönde tesir etmektedir. Bu etki-tepki fonksiyonu yorumu, Tablo 8’deki VAR sonucuyla tutarlıdır. Diğer deyişle ekonomik büyüme, kamu harcamalarını artırmamaktadır. Bu bulgu Wagner yasasının da ülkemizde incelenen zaman aralığında geçerli olmadığını destekleyici niteliktedir. Bütçe açığında bir artış

olduğunda ise kamu harcamaları olumsuz etkilenmektedir. Çünkü bütçe açığı arttığında bu artışı frenlemek için hükümetler kamu harcamalarını kısma (daraltıcı maliye politikası) eğilimine girebilmektedirler. Bütçe açığının etki-tepki analizine göre, üç değişkenin bütçe açığı üzerindeki etkisi anlamlı iken, vergi gelirlerinde meydana gelen bir şokun bütçe açığı üzerindeki etkisi anlamlı değildir.

Orta gelir tuzağı kapsamında etki-tepki analizlerinden elde edilen bulgulara göre, maliye politikasının araçlarından birisi olan kamu harcaması söz konusu yıllar için ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilerken, bütçe açığının azalması ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Vergi gelirlerinin ise büyüme üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında, vergi gelirlerinden ziyade yorumlamalarda kamu harcamalarına odaklanılması gerekli görülmektedir. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin bir döneme kadar negatif olması önemli bir bulgudur. Çalışmadan elde edilen bu sonuç, Landau (1986-Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir), Barro (1991-Kamu tüketim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yöndedir), Deverajan vd. (1996-Ulaşım, iletişim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde iken eğitim ve savunma harcamalarının etkisi negatif yöndedir), Kweka ve Morrisey (1999- Toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yöndedir), Bleaney vd. (2001-Üretken olmayan kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Eğitim ve sağlık harcamalarının etkisi üzerine ise herhangi bir kanıt bulunamamıştır), Heitger (2001-Toplam kamu harcamalarının ekonomik verimlilik ve üretkenlik üzerindeki etkisi negatif yöndedir.), Gemmel ve Kneller (2002-Tüketim ve sosyal güvenlik temelli kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmektedir), Bağdigen ve Çetintaş (2003-Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır), Kar ve Saban (2003-Eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyüme etkisi pozitif, sağlık harcamalarının etkisi negatif iken altyapı harcamalarının etkisi de anlamsızdır), Yılmaz ve Kaya (2008-İstatistiksel olarak anlamsız olsa da bölgesel kamu harcamaları ve bölgesel ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatiftir), Demir ve Sever (2008-Altyapı harcamalarından turizm, imalat sanayi ve ulaşım yapılan harcamaları ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilemekte iken tarım ve hizmetler sektörüne yapılan altyapı harcamaları negatif yönde etkilemektedir), Nurudeen ve Usman (2010-Ekonomik büyümeyi sağlık ve ulaşım alanındaki kamu harcamaları pozitif yönde etkilemekte iken yatırım, cari ve eğitim alanındaki kamu harcamaları negatif yönde etkilemektedir. Tarım ve savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi ise önemli boyutta değildir) ve Altunç (2011-Kamu yatırım payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif iken, kamu tüketim harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisinin negatif olduğu belirtilmektedir) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile tutarlılık arz etmektedir. İlgili dönemde Türkiye'de kamu harcamalarının neden ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini anlayabilmek için kamu harcamalarının fonksiyonel veya ekonomik sınıflandırılmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada, özellikle kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasında alt kalemler olan cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine odaklanılması önemli olacaktır. Çünkü maliye literatüründe bilindiği gibi büyüme üzerinde önemli etki yaratan harcama kalemi; faydası uzun yıllara yayılan, verimli ve sermaye birikiminin artmasına neden olan yatırım harcamalarıdır. Ancak ülkemizde 1980-2015 yılları arasında

ortalama yatırım harcamalarının milli gelire oranı %2.11 iken, faiz ödemelerinin milli gelire oranının %4.86 olması yatırım harcamalarının düşüklüğünü göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada değişken olarak alınan toplam kamu harcamaları içerisinde yatırım harcamalarının payının az olması, harcama ve büyüme arasındaki negatif ilişkinin varlığında önemli bir faktördür. Ayrıca kamu harcamalarının büyüme üzerinde negatif etki yaratmasının altında, incelenen dönem için kamu harcamalarının verimli alanlarda kullanılmadığı görüşü de yatmaktadır. Nitekim Türkiye'nin yaklaşık son 30 yıldır terör sorunu yaşamaması ve bu bağlamda savunma harcamalarına büyük bütçeler ayırması, tarım ve hayvancılık başta olmak üzere birçok sektörde verilen teşviklerin etkin şekilde değerlendirilememesi, kamu harcamalarından ar-ge harcamalarına ayrılan payın yüksek gelirli ekonomilere kıyasla yeterli seviyelerde olmaması ve diğer kamusal alanlarda verimsiz kullanılan harcamalar, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin diğer nedenleri arasında sayılabilir.

VAR analizinin önemli aşamalarından birisi de varyans ayrıştırmasıdır. Varyans ayrıştırması (Enders, 1995), değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını ifade etmekte yani değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir (Mucuk ve Alptekin, 2008:171). Çalışmada varyans ayrıştırması gerçekleştirilirken, "Cholesky Decomposition" temelli olması nedeniyle E-views programı kullanılmamıştır. Çünkü "Cholesky Decomposition" yöntemi varyans ayrıştırmasında değişkenlerin sıralamasından etkilenmektedir. Çalışmada yer alan varyans ayrıştırması, değişkenlerin sıralamasından etkilenmeyen ve etki-tepki analizinde kullanılan "Generalized Impulses" yöntemine göre, tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 10'a göre, GSYH'nin varyans ayrıştırması analizine göre, on dönem içerisinde GSYH üzerindeki en etkili değişken yaklaşık %99 oranı ile kendisidir. GSYH'yi kendisinden sonra en çok etkileyen değişken yaklaşık %0.5 ile kamu harcaması iken, vergi gelirleri yaklaşık %0.002 ve bütçe açıkları yaklaşık %0.3 şeklinde etkilemektedir. Vergi gelirlerinin varyans ayrıştırması analiz edildiğinde, on dönem içerisinde vergi gelirleri üzerindeki en etkili değişkenin yaklaşık %99 oranı ile kendisi olduğu görülmektedir. Vergi gelirlerini kendisinden sonra en çok etkileyen değişken yaklaşık %0.93 ile kamu harcaması iken, GSYH yaklaşık %0.01 ve bütçe açığı yaklaşık %0.004 şeklinde etkilemektedir. Kamu harcamasının varyans ayrıştırması analizi neticesinde, on dönem içerisinde kamu harcaması üzerindeki en etkili değişkenin yaklaşık %82 oranı ile kendisinin olduğu tespit edilmektedir. Kamu harcamasını kendisinden sonra en çok etkileyen değişken yaklaşık %13 ile GSYH iken, vergi gelirleri yaklaşık %6 şeklinde etkilemektedir. Bütçe açığının etkisi ise önemsiz seviyededir. Bütçe açığının varyans ayrıştırması analiz edildiğinde, on dönem içerisinde bütçe açıklarının üzerindeki en etkili değişken yaklaşık %81 oranı ile kamu harcamasıdır. Bütçe açığını ikinci seviyede etkileyen değişken yaklaşık %15 ile GSYH iken, kendisi yaklaşık %4 ve vergi gelirleri yaklaşık %0.04 şeklinde etkilemektedir.

Tablo 10. Varyans ayrıştırması
(Table 10. Variance decomposition)

GSYH				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	100	0	0	0
2	99.56398	0.000334	0.264939	0.170751
3	99.37815	0.000964	0.377713	0.243172
4	99.27802	0.001358	0.438452	0.282170
5	99.21546	0.001609	0.476423	0.306506
6	99.17269	0.001781	0.502386	0.323140
7	99.14161	0.001906	0.521256	0.335230
8	99.11800	0.002001	0.535590	0.344413
9	99.09945	0.002076	0.546848	0.351626
10	99.08450	0.002136	0.555925	0.357440
VG				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	0.012769	99.98723	0	0
2	0.014535	99.55861	0.424426	0.002428
3	0.015119	99.36229	0.619254	0.003333
4	0.015422	99.25417	0.726596	0.003810
5	0.015608	99.18700	0.793284	0.004105
6	0.015735	99.14134	0.838616	0.004305
7	0.015827	99.10830	0.871420	0.004450
8	0.015896	99.08329	0.896258	0.004559
9	0.015951	99.06369	0.915718	0.004645
10	0.015994	99.04792	0.931375	0.004714
KH				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	13.92123	6.197150	79.88162	0
2	13.28216	5.941979	80.77583	2.9681E-05
3	13.06357	5.857320	81.07906	5.00851E-05
4	12.95442	5.815105	81.23041	6.02975E-05
5	12.88912	5.789856	81.32096	6.64087E-05
6	12.84567	5.773055	81.38121	7.04750E-05
7	12.81467	5.761070	81.42419	7.33757E-05
8	12.79144	5.752090	81.45639	7.55492E-05
9	12.77339	5.745110	81.48142	7.72385E-05
10	12.75896	5.739529	81.50143	7.85892E-05
BA				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	15.42532	1.48E-05	80.63257	3.942088655
2	15.31007	0.024119	80.71447	3.951344085
3	15.25956	0.034361	80.75039	3.955692249
4	15.23306	0.039750	80.76955	3.957642900
5	15.21694	0.043013	80.78127	3.958780582
6	15.20615	0.045195	80.78911	3.959537713
7	15.19844	0.046756	80.79473	3.960078559
8	15.19264	0.047929	80.79895	3.960484715
9	15.18813	0.048842	80.80223	3.960800923
10	15.18451	0.049573	80.80486	3.961054085

Genel olarak değerlendirme yapıldığında, GSYH'nin ve vergi gelirlerinin kendisi üzerindeki etkilerinin çok yüksek seviyede seyrettiği ve diğer değişkenlerin etkisinin %1'in altında yani çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Kamu harcaması analizinde ise, GSYH ve vergi gelirleri analizlerine benzer şekilde varyans ayrıştırmasında kendi üzerindeki etkisi ilk sırada yer almaktadır. Fakat ilk iki analizde kendi üzerindeki etkileri yaklaşık %99 iken, kamu

harcamasında bu oran yaklaşık %82 seviyesindedir. GSYH ve vergi gelirleri değişkenlerinin kamu harcaması üzerindeki etkileri ise kayda değer niteliktedir. Bütçe açığının varyans ayrıştırması ise, sonucu itibariyle diğerlerinden tamamen ayrılmaktadır. Diğer analizlerde değişkenlerin kendisi üzerindeki etkileri en yüksek seviyede iken, bütçe açığında durum farklıdır. Kamu harcamasının bütçe açığı üzerindeki etkisinin %81 olması ve ilk sırada yer alması önemlidir. GSYH'nin bütçe açığı üzerindeki etkisinin önemli boyutta olması, bütçe açığının kendisi üzerindeki etkisinin ise sadece %3.9 olması, analizin dikkat çeken diğer sonuçlarındandır.

Varyans ayrışmasının ardından değişkenlerin birbirlerinin nedeni olup olmadığını test etmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Granger nedensellik testi (Granger, 1969), "Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir ve X→Y şeklinde gösterilmektedir" (Gökçe, 2002:45). Diğer bir deyişle, Granger nedensellik kavramı x değişkeninden y değişkenine nedensellik, y'nin cari değerinin ne kadarının y'nin geçmiş değerlerince açıklandığının ve x'in geçmiş değerlerinin bu açıklama gücünü artırıp artırmadığının test edilmesidir. Eğer x değişkeni y'nin öngörülmesine yardımcı oluyorsa, x'den y'ye granger nedenselliğin olduğu saptanmaktadır.

Tablo 11. VAR Granger nedensellik testi olasılık değerleri
(Table 11. Probability values of VAR Granger causality test)

Açıklama	GSYH	VG	KH	BA
GSYH	****	0.5178	0.5510	0.8037
VG	0.1846	****	0.5758	0.8758
KH	0.0542	0.7569	****	0.7248
BA	0.1571	0.6250	0.8977	****

Var analizinde yer alan değişkenler arasındaki Granger nedensellik testinin sonuçlarına göre, sadece kamu harcamalarından GSYH'ye (%10 anlamlılık düzeyinde) bir nedenselliğin varlığı saptanmaktadır (Tablo 11). Bu sonuç, Gül ve Yavuz'un (2011) çalışma sonuçlarını destekleyici niteliktedir. Çalışmada yapılan Granger Nedensellik testi sonucuna göre yatırım, cari ve transfer harcamalarından ekonomik büyüme doğru nedensellik bulunmaktadır. Diğer değişkenler için ise, Granger nedensellik anlamlı değildir.

Etki-tepki analizine göre; kamu harcamasının ekonomik büyümeyi bir döneme kadar negatif etkilemesi ve bütçe açığının azaltılmasının büyüme üzerindeki pozitif etkisi, varyans ayrıştırmasına göre ise milli geliri açıklayan en önemli değişkenin kendisinden sonra kamu harcamasının olması ve nedensellik testinde kamu harcamalarından büyümeye doğru nedenselliğin olması sonuçların birbirini desteklediğine dair göstergelerdir. Bu minvalde, maliye politikası araçları içinde harcama politikalarının büyüme üzerindeki etkilerine odaklanmak ve bu doğrultuda politika önerileri geliştirmek, Türkiye'nin büyümeye devam etmesi ve orta gelir tuzağından kaçınması açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle harcamaların büyüme üzerindeki etkisinin pozitif dönüşürülmesinde, devletin yatırım harcamalarının artırılmasına yönelik politikalara ağırlık vermesi gerekmektedir. Nitekim Mert (2014) ve Şahin vd. (2015) ampirik çalışmalarında da yatırım harcamalarının Türkiye için önemine değinilmektedir. Öte yandan maliye politikası araçlarından biri olan bütçe politikası çerçevesinde, bütçe açığının giderilmesi de büyüme üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Bu kapsamda israfa yönelik gereksiz harcamaların azaltılması yoluyla bütçe açığının

giderilmesinin büyümeye katkısı olacağı söylenebilir. Vergi politikası açısından da kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilerek, vergi gelirlerinin artırılmasının sağlanması yoluyla bütçe açığının azaltılması diğer bir seçenek olarak politika yapımcıları için yol gösterici olacaktır.

5. SONUÇ (CONCLUSION)

Orta gelir tuzağını belirlemeye yönelik temel kabul edilen Dünya Bankası'nın Atlas yöntemine göre, Türkiye 1955 yılında alt-orta gelirli ülkeler kategorisine yükselmesinin ardından 50 yıl bu aşamadan bir üst gelir grubuna geçememiştir. 2005 yılından itibaren ise üst-orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Bu minvalde, Türkiye'nin alt-orta gelir tuzağına yakalandığını söylemekle birlikte bu teşhisi üst-orta gelir tuzağı için yapmak erken olabilir. Türkiye, son yıllarda dolar bazında kişi başına düşen milli gelirden yüksek gelirli ülkeler sınırına yaklaşmaktadır. Fakat FED'in tahvil alımlarını azaltacağını ve faiz oranını yükseltebileceğini açıklamasının ardından ilgili rasyonun düşüş eğilimine girdiği görülmektedir. Bu verilerin ışığında Türkiye için üst-orta gelir tuzağı riskinin devam ettiği görülmektedir.

Çalışmada Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalı, maliye kuramı bağlamında analiz edilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1980-2016 yılları arasında maliye politikası araçları olan kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Ampirik analizlerde kullanılan değişkenler arasında; KH (Kamu harcamasının GSYH'ye oranı), BA (Bütçe açığının GSYH'ye oranı), VG (Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı) ve GSYH (Ekonomik büyüme oranı) yer almaktadır. Öncelikle çalışmada kullanılan dört değişkenin Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Peron (PP) birim kök testlerine göre durağanlıkları analiz edilmektedir. Buna göre KH, BA ve VG'nin düzey seviyede durağan olmadıkları ancak birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları, GSYH'nin ise düzey seviyesinde durağan olduğu tespit edilmektedir. Değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaması, eş-bütünleşme analizinin yapılmasına olanak vermemektedir. Bu doğrultuda yapılması gereken; değişkenlerin durağan halleri ile VAR yönteminin uygulanmasıdır. Maliye politikasının önemli araçlarından KH, BA ve VG'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasında kullanılan ekonometrik yöntemler, VAR Methodu kapsamında etki-tepki analizleri, varyans ayrıştırması ve Granger Nedensellik Testi'dir.

VAR yöntemi etki-tepki analizinden elde edilen bulgulara göre, kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik şok ekonomik büyümeyi bir döneme kadar olumsuz, bütçe açığında meydana gelen bir birimlik şok ise bir döneme kadar olumlu yönde etkilemektedir. Yani kamu harcamalarındaki bir artışın büyüme üzerindeki etkisi negatifken, bütçe açığındaki bir azalışın büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Bu iki bulgu, maliye politikası çerçevesinde harcama ve bütçe araçlarına ilişkin bazı tespitlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Harcama politikası açısından elde edilen bu negatif bulgu, öncelikle ilgili dönemde kamu harcamalarının etkin ve verimli kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca büyüme üzerindeki negatif etkinin araştırılmasında; harcamaların ekonomik sınıflandırılmasının önemi büyüktür. Nitekim büyümenin harcamaların sınıflandırılması bazında lokomotif, yatırım harcamalarıdır. Maliye kuramında cari ve transfer harcamalarına göre yatırım harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin daha fazla olacağı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak Türkiye'de incelenen dönem aralığında toplam kamu harcaması içinde yatırım harcamalarının ağırlığının az olduğu bilinmektedir. Şöyle ki; kamu

harcamaları içinde yatırım harcamalarının milli gelire oranı ilgili dönemde yaklaşık %2 seviyelerindeyken, toplam faiz ödemelerinin oranı yaklaşık %5 bandındadır. Bu noktada Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmamasında, politika yapıcılarının etkin bir harcama politikası belirlemesi gerekmektedir. İsrafa yönelik harcamalardan ziyade verimliliği ve üretkenliği artırıcı ve uzun vadede büyümeyi destekleyici harcamaların artırılması, temel harcama politikası olmalıdır. Öte yandan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin nedenleri arasında; bütçenin bileşimine bakıldığında en yüksek paylardan birinin savunma harcamalarına ayrılması, çeşitli sektörlerde verilen teşviklerin yetersizliği ve tam etkin kullanılmaması, günümüze kadar yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların varlığı, seçim ekonomisi çerçevesinde uygulanan popülist politikalar yer almaktadır.

Elde edilen bulgular bütçe politikası açısından değerlendirildiğinde; bütçe açığının azaltılmasının istikrarlı bir büyüme için önemli olduğu ifade edilebilir. Bütçe açığının azaltılması harcama politikasında bahsedilen gereksiz harcamaların azaltılması ya da vergi gelirlerinin artırılması ile mümkün olacaktır. Ancak vergi gelirlerinin artırılması, tamamen vergi oranlarının artırılmasıyla sağlanamayabilir. Çok büyük boyutlarda yer alan kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilerek de vergi gelirlerinin artırılması ve bütçe açığının azaltılması politikası karar alıcılar için bir seçenektir. Vergi politikası açısından konu ele alınırsa; vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız çıkması yorumlanmasını engellemektedir. Ancak bütçe politikasında zaten vergi politikasına kısmen değinilmektedir. VAR yöntemi varyans ayrıştırmasının sonucuna göre, büyüme ve vergi gelirlerini kendisinden sonra açıklayan en önemli değişken kamu harcamasıdır. Kamu harcamasını kendisinden sonra açıklayan en önemli değişken ise vergi gelirleridir. Dikkat çeken en önemli sonuç ise bütçe açığını açıklayan birinci değişkenin kamu harcaması, ikinci değişkenin de büyüme oranının olmasıdır. Granger Nedensellik Testi'nde ise değişkenler arasında sadece kamu harcamasından büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmaktadır.

NOT (NOTE)

Bu çalışma, Ersin Yavuz tarafından Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Sevinç Yaraşır Tülümce danışmanlığında hazırlanan aynı isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Yüksek lisans tezinde kullanılan veriler güncellenmiştir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Agenor, P.R., Canuto, O., and Jelenic, M., (2012). Avoiding Middle-Income Growth Traps, The World Bank, Economic Premise, Number:98, Vol:73792.
- Aiyar, S., Duval, R., Puy, D., Wu, Y., and Zhang, L., (2013). Growth Slowdowns and the Middle Income Trap, Working Paper No:13/17, International Monetary Fund (IMF), Washington, pp:3-9.
- Altunç, Ö.F., (2011). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar, Yönetim ve Ekonomi, Sayı:18(2), pp:145-157.
- Aoki, M., (2011). The Five Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China, Japan and Korea, ADBI Working Paper Series, 340, Asian Development Bank Institute, pp:13-47.

- Aydınonat, N.E., (2012). 2023'te 25 Bin Dolar Gelir Hayal Değil Ama..., (Rapor No:201245), Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı (TEPAV), 1-4.
- Bağdigen, M. and Çetintaş, H., (2003). Casuality between Public Expenditures and Economic Growth: The Turkish Case, Journal of Economic and Social Research, Vol:6(1), pp:53-72.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu F., (2006). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makro Ekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması), Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı:61(4), ss:59-82.
- Barro, R.J., (1991). Economic Growth in a Cross-Section of Countries, Quarterly Journal of Economics, Vol:106(2), pp:407-443.
- Bleaney, M., Norman, G., and Richard, K., (2001). Testing the Endogenous Growth Model: Public Expenditure, Taxation, and Growth over the Long Run, Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique, Vol:34(1), pp:36-57.
- Bozkurt, E., (2014). Orta Gelir Tuzağı: Türkiye ve Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D. ve Çakmak, E., (2014). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği, Maliye Dergisi, Sayı:167, Temmuz-Aralık, ss:22-39.
- Carnovale, M., (2012). Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?, New York University May.
- Çaşkurlu, E. ve Arslan, C.B., (2014). Orta Gelir Tuzağından Çıkışa Odaklanma: Ürün Tuzağı (Ürün Boşluğu) ve Demiryolu Taşımacılık Sektörü, Maliye Dergisi, Sayı:167, ss:71-92.
- Demir, M. ve Sever, E., (2008). Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:XXV, Sayı:2.
- Devarajan, S., Vinaya, S., and Heng-fu, Z., (1996). The Composition of Public Expenditure and Economic Growth, Journal of Monetary Economics, Vol:37(2), pp:313-344.
- Dündar, O., (2013). Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ekonomisi İçin Riskler ve Sakınma Stratejileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Egawa, A., (2013). Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap in Asia?, Working Paper No:03, Bruegel Working Paper, ss:1-22.
- Eichengreen, B., Park, D., and Shin, K., (2011). When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper No:16919, Cambridge.
- Enders, W., (1995), Applied Econometric Time Series, Iowa State University, John Wiley and Sons Inc., Technometrics, Vol:46(2).
- Felipe, J., Abdon, A., and Kumar, U., (2012). Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?, Levy Economic Institute of Bard College, Working Paper No:715, pp:1-59.
- Gemmell, N. and Kneller, R., (2003). Fiscal Policy, Growth and Convergence in Europe, New Zealand Treasury, Working Paper No:03/14,

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.3270&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2016).

- Gill, I. and Kharas, H., (2007). *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, World Bank Publications, The World Bank, Washington.
- Gökçe, A., (2002). İMKB’de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi, G.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:3, ss:43-48.
- Granger, C.W.J., (1969). *Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods*, *Econometrica*, Vol:37, No:3, pp:424-438.
- Gül, E. ve Yavuz H., (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi, *Maliye Dergisi*, Sayı:160, Ocak-Haziran, ss:72-85.
- Gürsel, S. ve Soybilgen B., (2013). Türkiye Orta Gelir Tuzağının Eşiğinde, *Betam Araştırma Notu*, Sayı:(13)154, ss:1-7.
- Heitger, B., (2001). *The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries*, *Kieler Arbeitspapiere*, No:1034, pp:1-32.
- Kaplan, F., (2013). *Ekonomik Büyümenin Dolaylı Belirleyicileri: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kar, M. and Saban, S., (2003). *Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı:58(03), ss:145-169.
- Karahan, H., (2012). *Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı*, MÜSİAD, Türkiye Ekonomisi Araştırma Raporları, No:79.
- Kharas, H. and Kohli, H., (2011). *What Is the Middle-Income Trap, Why Do Countries Fall into It and How Can It Be Avoided?*, *Global Journal of Emerging Market Economies*, Vol:3(3), pp:281-289.
- Koçak, E. ve Bulut, Ü., (2014). *Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*, *Maliye Dergisi*, Sayı:167, ss:1-21.
- Kweka, J.P. and Oliver, M., (2000). *Government Spending and Economic Growth in Tanzania 1965-1996*, *Centre for Research in Economic Development and International Trade*, University of Nottingham, Credit Research Paper, No:00/6.
- Landau, D.L., (1986). *Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-88*, *Economic Development and Cultural Change*, Vol:35, pp:35-75.
- Mert, M., (2014). Türkiye’de ve Dünyada Orta Gelir Tuzağının Talep Yönlü Boyutuna İlişkin Bir Tartışma, *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, Temmuz-Aralık, ss:93-115.
- Mucuk, M. ve Alptekin, V., (2008). Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006), *Maliye Dergisi*, Sayı:155, Temmuz-Aralık, ss:159-174.
- Nurudeen, A. and Usman, A., (2010). *Government Expenditure and Economic Growth in Nigeria, 1970-2008: A Disaggregated Analysis*, *Business and Economic Journal*, Vol:4(1), ss:1-11.
- Ohno, K., (2009). *Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam*, *Asean Economic Bulletin*, Vol:26, No:1, pp:25-43.
- Olgun, O., (2013). *AR-GE Yatırımları ve Büyüme İlişkisi*, *Stratejik Düşünce*, Sayı:Mart, ss:96-100.

- Öz, S., (2012). Orta Gelir Tuzağı, Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu 12-06, Ağustos.
- Özgen, F.B. ve Bülent, G., (2004), Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi, METU Studies in Development, Vol:3, pp:93-114.
- Robertson, P.E. and Ye, L., (2013). On the Existence of a Middle Income Trap, University of Western Australia Economics Discussion Paper, 13-12, Australia.
- Şahin, İ., Başer, K. ve Karanfil, M., (2015). Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013), Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Sayı:7(2), ss:225-235.
- The World Bank, (2012). China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society, Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China, pp:202-203.
- Tho, T.V., (2013). The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations, Asian Development Bank Institute Working Paper, No:421, pp:1-31.
- Tuncel, C.O., (2014). Orta Gelir Tuzağı ve İnovasyon Politikaları: Doğu Asya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler, Maliye Dergisi, Sayı:167, ss:40-70.
- Woo, W.T., (2012). China Meets The Middle-income Trap: The Large Potholes in The Road to Catching-Up, Journal of Chinese Economic and Business Studies, Vol:10, No:4, pp:313-336, November 2012.
- Wu, Y., (2013). Productivity, Economic Growth and Middle Income Traps: Implications for China, Business School, University of Western Australia, pp:1-28.
- Yaşar, E. and Gezer, M.A., (2014). Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri, Maliye Dergisi, Sayı:167, ss:126-148.
- Yeldan, E., (2012). Orta Gelir Tuzağı, Ekonomi Politik, 11 Temmuz, ss:1-2.
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E. ve Özsan, M.E., (2013). Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye?, Cilt 2: Bölgesel Kalkınma ve İkili Tuzaktan Çıkış Stratejileri, TÜRKONFED, Kasım.
- Yılmaz, Ö. ve Kaya V., (2008). Bölgesel Kamu Harcamaları ve Bölgesel Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Panel Veri Analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12(2), ss:413-426.
- Zhang, L., Yi, H., Luo, R., Liu, C., and Rozelle, S., (2013). The Human Capital Roots of the Middle Income Trap: the Case of China, Agricultural Economics, Vol:44, ss:151-162.